

6. Панас К. Історія української церкви / К. Панас. – Львів : Місіонер, 1992. – 235 с.
7. Папіж В. Мандрівка землями Підгаєччя / В. Папіж. – Торонто ; К., 1980. – 165 с.
8. Сагайдак М. Зарваниця – джерело українського духу в художньому слові, спогадах і переказах / М. Сагайдак. – Тернопіль, 1993. – 110 с.
9. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.) / Я. Стоцький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 432 с.
10. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. Р-3240, оп. 1, спр. 4, арк. 1–2.
11. ДАТО. – Ф. Р-3240, оп. 2с, спр. 39, арк. 10–11.
12. ДАТО. – Ф. Р-1, оп. 36, спр. 44, арк. 64–65.
13. Запис бесіди з респондентом Ресан Магдалиною, жителькою с. Зарваниця, 1930 року народження. Архів автора.

В статті розглядається діяльність духовного центру Зарваниця в період переслідування і гоніння церкви. На основі вивчення малоизвестних архівних документів і бесід з респондентами відтворено умови функціонування одного з останніх оплотів греко-католицької церкви в Західній Україні в часи репресій і тиску на УГКЦ со стороны влади, відкрито особливості підпольного служіння духовенства.

Ключевые слова: *власть, тоталитарный режим, подполье, культ, паломничество.*

Activity of Zarvanytsya spiritual center in the period of church persecution has been reviewed in the article. Based on studying of little known archival documents and interviews with the respondents the conditions of functioning of one of the last islands of Greek Catholic church in Western Ukraine in the days of repression and harassment at Ukrainian Greek Catholic Church by the authority have been rendered; peculiarities of priesthood secret services have been discovered.

Key words: *authority, totalitarian regime, secret work, worship, pilgrimage.*

УДК 7.071.1(477.83)

ББК 85 (4 Укр)

Мар'яна Дзюба

МИКОЛА ПРОКОПЕНКО: ДІЯЛЬНІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

Стаття присвячена діяльності та творчості художника й педагога Миколи Васильовича Прокопенка з міста Самбір, що на Львівщині. Виявлено його вплив як головного художника та наставника на молодих митців другої половини ХХ століття.

Ключові слова: *митець, творчість, жанри, умовність, громадське кредо.*

Творчість Миколи Прокопенка викликає зацікавлення як об'єкт мистецтвознавчого дослідження, вона ще не отримала всебічної оцінки та відповідного осмислення в контексті художнього життя Самбірщини. Він зробив значний мистецький внесок: брав участь у персональних, групових і пересувних виставках; створив студію образотворчого мистецтва, картинну галерею, об'єднав своїх учнів-художників у товариство й активізував мистецтво краю в 50–90-ті рр. ХХ століття.

На Самбірщині газетна періодика мала першочергове значення в становленні мистецької думки про виставки художника. Критичні відзиви друкувалися в місцевих газетах “Голос Самбірщини” [1; 7; 10], “Самбірські вісті” [2–4] і журналі “Арт-клас” [6]. У книзі В.Семчишина “Хронологічні події в м. Самборі за 10 років (1990–2000 рр.)” ідеться про експонування творів М. Прокопенка [9]. Постійних рецензентів не було, а автори деяких статей невідомі. Останньою публікацією, у якій зустрічається дещо поверхнева інформація про створення художником Студії образотворчого мистецтва та Дитячої картинної галереї, є праця Г.Машури “Самбір і Самбірщина” [5].

Для висвітлення мистецького життя Миколи Васильовича необхідно переглянути факти про діяльність і творчість митця, що розвивалися в умовах провінції і довгий час залишалися в тіні більш успішних художників України.

Метою статті є розгляд діяльності та різножанрової творчості художника.

Самбірський художник і педагог Микола Васильович Прокопенко народився 3 березня 1911 року в далекому містечку Стретенськ на Забайкаллі.

Можливо, що поштовхом до переїзду в Україну послужило українське прізвище – Прокопенко. Бабуся по татовій лінії була політичною засланкою з Полтавщини, а дід позбавлений громадянських прав, він був політкаторжанином, тому прізвище діти отримали від мами. Дід Павло часто розповідав своїм онукам про Україну, учив рідних пісень, традицій. Не хотів, аби засмітилося чужинським “полтавське зілля” [7, с.7].

У 1922 р. одинадцятирічним хлопцем художник ходив на музичні заняття струнного оркестру, у складі якого він грав на мандоліні-п'ікколо. Керівник оркестру перекладав музику Моцарта, Глінки, Чайковського, народні, фольклорні та популярні мелодії. Напевно, він міг стати гарним музикантом, та доля розпорядилася по-інакшому.

Побачивши перший раз у дитинстві художника на березі озера, його вразило, що пейзаж на картині відрізняється від природи. Намальоване зачарувало його – той самий пейзаж побачив іншими очима. Це і є диво мистецтва. Очевидно, саме та мить дуже вплинула на подальше життя Миколи Васильовича.

Професійне навчання почав у художньому училищі в місті Благовіщенськ на Амурі. Його вчителями були Чупруненко й Білащенко – учні великого Іллі Рєпіна. Провчився недовго і змушений був піти з училища, бо не мав пролетарського походження. Довелося працювати матросом на Амурі й заробляти довідку про те, що він є “пролетаріат”.

Після цього були Ленінград і, нарешті, Пензенське художнє училище з фаху “художник театрального мистецтва”. В училищі викладав улюблений учень Рєпіна – Іван Горюшкін-Сорокопудов. Брав участь у групових виставках. У цьому місті художник зустрів свою майбутню дружину.

Після закінчення училища митець одержав направлення до Черемхівського театру Іркутської області, працював до 1945 р., у тяжкі воєнні часи. У далекому тилу – голод і недоля. Там померли два сини – Володимир (6 років), Євген (1 рік) і народився син Ігор [6, с.94]. Після такого горя подружжя не змогло жити в Черемхові. Микола Васильович поїхав до Москви. Дали йому на вибір три міста, де були театри. Він вибрав Самбір. Це був 1946 рік. Для нього було важливим, що це – невеличке містечко, розташоване біля півніжжя гір. Дитячі спогади про розповіді діда та гори Забайкалля зіграли свою роль. Коли художник у зрілому віці з дружиною приїхали в Україну, то відчули себе своїми. Випадковість, але жив він на розі вулиці Шопена. Це один з найулюбленіших його композиторів (сьогодні цю вулицю перейменовано).

Перших два роки працював художником у тутешньому професійному музично-драматичному театрі. Театр проіснував недовго, і він започатковує дитячу художню студію, яка стала його другим життям. Микола Васильович учив дітей не тільки малювати, а й розуміти прекрасне та з повагою ставитися до тих “дивних” людей – артистів, музикантів і художників з різними долями, але дуже потрібними суспільству, бо, власне, вони вчать нас бачити багатогранність навколишнього світу, бути особистостями. Любив дітей, які доїжджали з далеких сіл на його заняття. До кінця життя він захоплювався дитячими малюнками й дивувався, як цікаво вони відтворюють навколишнє середовище у фарбах, лініях, кольорових плямах [7, с.7].

У 1956 році Микола Прокопенко зробив спробу поновити свою художню театральну діяльність як декоратор сцени. Одержав запрошення в театр м. Рівне, а через три дні повернувся до Самбора й сказав: “Не зможу там жити. Звичайний пейзаж, нема гір зовсім” [10, с.1].

Творчістю художника цікавилися колекціонери, його роботи є в Америці, Канаді, Франції.

Прожив у старовинному прикарпатському місті п'ятдесят років, передав свій досвід і любов до мистецтва двом поколінням самбірчан, які брали участь у різноманітних виставках. Це не тільки розгорнута для масового глядача “книга” дитячої фантазії, світобачення, уяви нашого буття, але й вияв нових, ще не розкритих талантів. Збірки робіт юних самбірчан знаходяться в Польщі, Німеччині, США.

Життя в провінціальному містечку для художника складне, і дуже важливо мати коло однодумців. Микола Прокопенко на той час був уже 40 років духовним наставником молодих митців, з його ініціативи художники понад десять років збиралися в студії на “вечірній малюнок”, ділилися своїми планами, опрацьовували свої задуми в спілкуванні з колегами. У групу входили в основному художники із спеціальною освітою і запрошували до свого гурту людей обдарованих, які не мислили себе поза мистецтвом [11, с.2].

Коли Миколі Васильовичу було вже поза 70, він не тільки не пішов на відпочинок, а ще й у 1984 р. у Самборі відкрив першу в Україні Дитячу картинну галерею. У маленькому місті знайшлися ентузіасти, колишні учні, які відремонтували будинок і відкрили чудові зали [7, с.7]. За п'ятнадцять років існування галереї було зроблено 90 виставкових робіт дітей і професійних художників, колишніх учнів студії. Це були малюнки з багатьох кутків планети: Магнітогорська, Красноярска, Львова (1985), Туркменії (1987), Києва, Африки, Московської області, Сітла (США) (1988), Москви й Миколаєва (1989), а також з Франції, Німеччини, Японії, Австралії, Монголії. Сьогодні галереї немає, традиції створюються роками, щодня, а втрачаються за хвилину – розчерком байдужих чиновників [5, с.153].

Окрім педагогічної діяльності, художник постійно працював творчо. Пензлі, фарби, етюди, картини – кожний день трудився в майстерні. Усі дивляться вдома телевізор, а він слухав і в альбомчику робив начерки – фігури, портрети, пейзажі. Митець почав експонуватися з 50-х років ХХ ст. Виставки відбулися в Самборі, Дрогобичі, Львові, Києві. Він вірив, що мистецтво повинно йти в народ.

Навіть влітку, коли нестерпно палило сонце і кожен намагався якнайкраще використати цей час для відпочинку, він зі своїми учнями виїжджав у гори й там народжувалися мальовничі етюди. Живопис на відкритому повітрі набув розвитку, насамперед, у пейзажному жанрі. Це дозволяло виражати особисте світовідчуття, утілювати позачасову тему взаємовідношення людини й природи. Працюючи на пленері, Микола Васильович передавав кольорове багатство природи, що проявляється під дією світла та повітря. Природні мотиви збагачувалися глибоким емоційним переживанням художника, здатного побачити прекрасне в повсякденному. Привнесене у твори особисте світосприйняття втілювалося в індивідуальному стилі творчості. Він застосовував умовність живописної манери, що позначилася на виразності композиційної будови його ліричних пленерних пейзажів, лінійного й тонального ритму, у гармонії пропорцій.

У творах, присвячених осінньому Самбору, Микола Прокопенко передавав не сіру мряку, а тепле звучання кольорів. Немов повітряними мазками зображував блакитне небо з його переливами в тонах, яке він міг зробити насиченим ближче до дерева, зображеного на всю висоту полотна. Чорні гілля, як жилки, пронизують усе, бажаючи досягнути безкінечної висі, що тягнеться за далекі обрії. Часто, на противагу деревам чи архітектурі, внизу композиції малював маленькі постаті, які йдуть по тротуару, прямуючи кудись. Вони зображені узагальнено й просто. Грою кольорів художник манить нас туди, хоче нагадати, як добре буває восени, як добре пахне листя. Любив зображати стару архітектуру міста – це костел Івана Хрестителя, церква Різдва Богородиці та інші.

У зимових пейзажах часто зображував тихий, спокійний день, який оповив декілька хатин. На противагу холодним тонам зображувалися домівки теплими, що надають зимовим пейзажам ноту теплої гармонії. Білий сніг на землі, на деревах, як недоторкана площина, куточок, який зафіксував художник у невеликих композиціях. У спокої зимового сну зображував застиглий сад. Великі плями надають картинах більш етюдного характеру, що є результатом пленерного живопису.

Його концепція сприйняття природи в потоці світла, що народжує ритм освітлених і занурених у тінь форм предметів, найбільш повною мірою втілювалася в натюрмортах. Часто малював глиняні глечики, овочі та фрукти, квіти у вазі, текстиль із численними складками. Він знаходить у побутових речах живописну красу, тиху замисленість або життєву правду, зв'язок мистецтва з життям. У предметах показує характер не лише речей як таких, а також їхнє соціальне положення, зміст і спосіб життя людини, що викликає асоціації та аналогії.

Навчання в учнів Іллі Репіна займало провідне місце в його творчості, яке ґрунтувалося в реалістичному методі зображення з особливою образно-стильовою системою його робіт. Митець навчився віртуозно володіти технікою психологічного нюансування при розробці конкретного характеру, яка добре втілювалася в дитячих портретах.

Виставка 1992 року в Самбірській картинній галереї під назвою “Діти в творчості художника М.В.Прокопенка” показала, що художник відкрив для себе ще одну грань таланту, хоч у його багатолітній спадщині переважають пейзажі. Це понад 80 полотен. Кароокі й голубоокі, золотоволосі й чорняві. Добрі й зухвалі, лукаві й лагідні – такі різні на кожному жанровому портреті. Вони зображені з любов'ю, побачене наповнює душу теплотою і добром

як прекрасна музика. У серії портретів дівчаток-балерин постаті такі граціозні, жіночі й милі, що відчувається подих весни, пробудження природи. Ніби символізується щастя, що приносять на крилах лелеки в дім разом з народженням дитини, як це в картині “Пісня над Карпатами”. Викликає сум картина із серії “Спогади про хліб”. У холодному тоні зображено зголоднілі, виснажені обличчя дітей і дорослих, які дивляться на окраєць хліба. Ця тема не обминула вразливе до болю серце художника [3, с.1].

Він багато тренував свою руку, малюючи начерки, щоб працювати швидко. Людина будь-якого віку була цікава для художника, але діти з властивою їм безпосередністю, душевною чистотою й особливою мудрістю – справжній скарб для живописця. Саме в дітях утілені наші найзаповітніші мрії про щастя і світле майбутнє. М.Прокопенко з тих художників, який віддав данину цій невичерпній, вічній, як саме життя, мистецькій темі. Зворушливе прагнення дитини до пізнання навколишнього світу, щедра дитяча уява та допитливість, життєва енергія, духовне та фізичне змужніння, становлення індивідуальності, тонка й мінлива їхня психологія – усе це приваблювало майстра пензля, викликало в нього натхнення і творче горіння. У цій темі митець утілював крізь призму тогочасних поглядів свої гуманістичні ідеали, віру в краще прийдешнє. Він прагнув показати всю неповторність, чарівність світу дитини, що глибоко хвилює людей, опромінює їх душевною свіжістю, пробуджує в серці найпотаємніші струни людяності й добра, робить кращими, благодатнішими.

Перебувавши наодинці зі своїми карпатськими пейзажами, натюрмортами, портретами, театральними ескізами, замальовками, він ніби гортав сторінки свого життя – побаченого, пережитого. Інколи переносився в думках у своє рідне Забайкалля, де пройшли дитинство, юність. Повнилося радістю його серце, бо життя прожито недаремно. Життя, яке вилилося барвами в його творах.

Висновки. Різноманітна творчість художника є результатом зацікавлення живописом, музикою, театром, роботою з дітьми. У кожному творі навколишній світ зображено реалістично, проте реалія ця не є строго академічно виконаною, вона витончена, інколи пишна, затуманена чи виразна, що стало результатом пленерних виїздів на природу. Пейзаж, портрет, натюрморт проживають життя, яке з майстерністю передає митець у невеликих полотнах. Вони наповнені барвами, лірикою, задушевністю, силою і слабкістю, виконані широкими мазками в поєднанні з тонкими лініями.

Слід віддати велику пошану художникові за те, що наповнив мистецтво краю виставками в 50–90-ті рр. і розкриттям у багатьох дітей таланту живописця. Неодноразові виставки сприяли розвитку художнього процесу регіону, знайомству з новими митцями, впливу на свідомість громадян, що має естетичний, мистецький і культурний характер. Слово провінція треба писати з великої літери, любити й поважати людей, які повсякденною працею, скромно, без галасу та промов будують історію своєї країни.

Огляд творчості та діяльності Миколи Прокопенка дозволив показати його життя як частину самбірського мистецького осередку другої половини ХХ століття. Це може використовуватися для з'ясування переваг розвитку творчості в умовах провінції, впливу митця на формування живописної манери його учнів і зіставлення з творчістю близьких за вподобаннями художників інших регіонів.

1. Антошак В. Микола Прокопенко. Живопис / В. Антошак // Голос Самбірщини. – 1996. – № 29. – С. 4.
2. Антошак В. Йдемо до фінішу року / В. Антошак // Самбірські вісті. – 1993. – № 143/490. – С. 1.
3. Антошак В. Торкаючись струн серця / В. Антошак // Самбірські вісті. – 1992. – № 31. – С. 1.
4. Антошак В. Цвіти наш Самборе / В. Антошак // Самбірські вісті. – 1992. – № 29. – С. 3.
5. Машура Г. Самбір і Самбірщина / Г. Машура. – Дрогобич : Коло, 2005. – 288 с.
6. Прокопенко І. Спогади про батька / І. Прокопенко // Арт-клас. – Л. : ЛППО, 2006. – № 2. – С. 94–95.
7. Прокопенко І. Сьогодні Миколі Прокопенку виповнилося б 95 років / І. Прокопенко // Голос Самбірщини. – 2000. – № 21. – С. 7.
8. Садловські М. Зразковий художній колектив / М. Садловські. – Німеччина : Silvertree, 2006. – 45 с.
9. Семчишин В. Хронологічні події в м. Самборі за 10 років (1990–2000 рр.) / В. Семчишин. – Самбір, 2001. – 86 с.

10. Телефанко О. Патріарху самбірських художників – 85 / О. Телефанко // Голос Самбірщини. – 1996. – № 24. – С. 1.
11. Товариство самбірських художників. Виставка : живопис, графіка. – Львів, 1989.

Статья посвящена деятельности и творчеству художника и педагога Николая Васильевича Прокопенко из города Самбора, что на Львовщине. Раскрыто его влияние как главного художника и наставника на молодых художников второй половины XX века.

Ключевые слова: художник, творчество, жанры, условность, общественное credo.

The article is dedicated to the artist and teacher Nicholas V. Prokopenko from Sambor city, Lviv region, his activities as a major artist and mentor young artists of the second half of the twentieth century.

Key words: artist, creativity, genres, convention, social credo.

УДК 391

ББК 85.126.6 (4 Укр)

Мирослава Ветоха-Копадзе

ДИЗАЙН СПОРТИВНОГО ОДЯГУ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті визначено місце, роль і значення феномену спортивної моди в соціокультурних процесах кінця ХІХ – першої третини ХХ століття. Простежено історичну еволюцію змістового наповнення поняття “спортивний однострій”, досліджено його природу, характерні особливості та функції. Зроблено детальний опис чоловічих і жіночих одностроїв західноукраїнських спортивних і стрілецьких організацій.

Ключові слова: однострій, спортивний однострій, січовий однострій, спортивно-стрілецькі групи.

Спорт і його розвиток завжди залежні від соціально-економічних умов загальносуспільного розвитку. В історії Західної України, зокрема останніх двох століть, ці умови періодично змінювалися. Характерними були періоди Австро-Угорської імперії (1772–1918), Української Народної Республіки (1918–1919), Польської держави (1920–1939).

Загалом явище зародження і розвитку спортивної моди заслуговує пильної уваги та всебічного аналізу, що важливо як для історичного пізнання й наукового прогнозування, так і для практичного застосування в індустрії моди, яка переживає період становлення в Україні. Саме це зумовлює актуальність нашого дослідження. Хронологічні межі роботи охоплюють період з кінця ХІХ ст. до початку Другої світової війни. Цей час характеризується стрімким науково-технічним, індустріальним розвитком суспільства й супроводжується кардинальною зміною стандартів людського буття, у тому числі й у сфері моди.

Досліджуючи особливості зародження та функціонування спортивної моди в Західній Україні, опираємося на загальні дослідження історії спорту, праці вітчизняних і зарубіжних учених з історії моди та моделювання одягу. Багато інформації щодо спортивного життя українців першої третини ХХ ст. ми знайшли в тематичних публікаціях тогочасної галицької преси.

За часів Австро-Угорської імперії діяла конституція, яка сприяла розвитку спортивного життя. Тому наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. уперше стало можливим дослідження однострою українських спортивних товариств, зокрема таких, як львівський “Сокіл”, “Сокіл-Батько”, “Луг”.

У середині ХІХ ст. зі Львова – столиці Галичини – починається поширення спортивного руху на всю територію України. Стрімкий розвиток різних видів спорту, у свою чергу, породжував проблему створення відповідних їм одностроїв.

Формування спортивних строїв у Львові відбувалося під впливом Заходу й було невід’ємним від загальних тенденцій, які домінували в Європі. Як відомо з публікацій першої половини ХІХ століття (Уокер Д. Ігри і спорт. 1834), особливо поширеним видом спорту була гімнастика, у зв’язку із цим інтенсивно розвивався гімнастичний спецодяг.